

Sukupuolen moninaisuus lesbonormatiivisuuden haastajana queer-muistitietokerronnassa

Li Pulli
Kandidaatintutkielma
Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, folkloristiikka
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Humanistinen tiedekunta
Turun yliopisto
Huhtikuu 2025

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.*

Kulttuurien tutkimuksen tutkinto-ohjelma, folkloristiikka

Li Pulli

Sukupuolen moninaisuus lesbonormatiivisuuden haastajana queer-muistitietokerronnassa

Sivumäärät: tutkielman sivumäärä 26

Lesbon on yleisesti ajateltu olevan nainen. Sukupuoli on kuitenkin moninainen ja laaja ilmiö, joka ei ainoastaan ole biologisen kaksijakoinen, vaan syntyy erilaisten tekijöiden, kuten kulttuurillisten normien kautta. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan usein dikotomisen mies-nais-jaon ulkopuolelle jääviä identiteettejä, mutta laajemmin myös sukupuolen ilmaisua. Sukupuolen ilmaisu on yhteiskunnassamme pitkään nähty myös sidonnaisena biologiaan: naiselta odotetaan feminiinistä ilmaisua ja miehiltä maskuliinista. Lesbojen kohdalla tämä oletusarvo on kuitenkin kääntynyt osin toisin, kun lesboilta stereotyyppisesti odotetaan maskuliinista ilmaisua ja käyttäytymistä. Tästä huolimatta lesbonormatiivisena ajatuksena eli hyväksyttävänä tai yleisesti pidettynä asianlaitana on ajatus lesbojen naiseudesta. Ominaista lesbokulttuurille on jako maskuliinisiin lesboihin eli butcheihin ja feminiinisiin lesboihin eli femmeihin. Erityisesti butcheuden maskuliinisuus osaltaan rikkoo normatiivisuutta lesboista naisina tai naisellisina ja toisaalta rakentaa toista lesbonormatiivista ajatusta lesboista maskuliinisina. Butcheus tekee lesboutta näkyväksi toisin kuin femmeys. Butch- ja femme-roolit eivät kuitenkaan välttämättä määritä lesbon sukupuolta, vaan butch-lesbo voi olla sukupuoleltaan nainen ja femme puolestaan esimerkiksi muunsukupuolinen.

Tutkielmani keskittyy siihen, miten lesbonormatiivisuus rakentuu muistitietokerronnassa ja millaisia sukupuolen moninaisuuksia aineistosta löytyy. Laadullisen sisällönanalyysin valossa maskuliinisuus näyttäytyy normatiivisena lesboudelle ja erityisesti lapsuuden ajan maskuliinisuus kehystetään aineistossa laajemmin lesbouteen. Tutkimus osoittaa myös lesbonormatiivisuuden jäykkyuden ja sen, miten huolimatta sukupuolen ilmaisun laajuudesta lesbokulttuurissa, sukupuoli nähdään yhä vahvasti kaksijakoisena. Aineistosta on kuitenkin myös luettavissa sukupuolen ilmaisun kirjon lisäksi selkeää transmaskuliinisuutta sekä laajemmin nais-mies-jaon ulkopuolelle jääviä sukupuolikokemuksia, joiden perusteella on todettavissa sukupuolen moninaisuuden keskeisyys lesbokulttuurissa. Lesbous onkin historiassa tarjonnut tilaa toteuttaa omaa sukupuoltaan perinteisten sukupuolikategorioiden ulkopuolella. Historiassa tunnetaan monia nykyajan transkäsityksen mukaisia hahmoja, joita on pitkään historiassa luettu lesbonaisiksi. Lesbokulttuurin sisällä sukupuolirajoja rikkovat identiteetit eivät siis ole uusia, vaan esimerkiksi maskuliininen butch-lesbous on pitkään toiminut itsenäisenä sukupuoli-identiteettinä.

Avainsanat: muistitieto, queer-tutkimus, lesbous, sukupuoli

Sisällysluettelo

1 Johdanto	3
1.1 Tutkimuksen taustaa	3
1.2 Tutkimuskysymykset	3
1.3 Aiempi tutkimus	4
1.4 Teorettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet	5
1.5 Lesbonormatiivisuus	6
1.5.1 Sukupuolen moninaisuus ja queer	6
1.5.2 Transmaskuliinisuus	7
1.6 Aineisto ja menetelmät	7
1.7 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio	9
2 Analyysi	11
2.1 Lesboerityiset diskurssit aineistossa	11
2.2 Lesbomuotti ja identiteetin vaikeus	12
2.3 Maskuliinisuus ja kysymykset lesbouden näkyväksi tekemisestä	14
2.4 Poikatyttöys	17
3 Yhteenveto	21

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Lesbokulttuurissa tunnetaan yleisesti jako femmeihin eli feminiinisiin lesboihin ja butcheihin eli maskuliinisiin lesboihin. Vaikka yleisesti sanan lesbo ajatellaan tarkoittavan toisiin naisiin seksuaalista ja emotionaalista vetovoimaa tuntevaa naista, mahtuu lesbouden alle joukko moninaisia sukupuoli-identiteettejä sekä tapoja ilmaista sukupuolta. Esimerkiksi ennen tämän päivän laajaa sukupuolta kuvaavaa termistöä, monet butch-lesboksi historiassa identifioituvat ovat käyttäneet itsestään maskuliinisia sanoja sekä persoonapronomineja (Halberstam 1998, 150.) Maskuliininen butcheus onkin joskus nähty jopa essentiaalisena ja siten normatiivisena lesboudelle, sillä sen on ajateltu tekevän lesboutta näkyväksi (Halberstam 1998, 177). Tästä huolimatta lesbouden oletuksena on usein naiseus, jota feminiinisestä naiseudesta poikkeavat sukupuolen ilmaisut haastavat. Toisaalta taas lesbonormatiivisuuteen voi ajatella sisältyvän ajatus maskuliinisuudesta. Tässä tutkielmassa tarkastelenkin sitä, miten sukupuolen moninaisuus sekä sen ilmaisu haastaa normatiivista käsitystä lesboudesta ja miten lesbonormatiivisuus ylipäänsä rakentuu.

Käytän tässä tutkimuksessa englannin kielestä Suomeen rantautunutta butch-sanaa kuvaamaan maskuliinisesti itseään ilmaisevia lesboja. Sana butch yleistyi Yhdysvalloissa 1940-luvun työväenluokan lesbojen keskuudessa kuvaamaan maskuliinisia identiteettejä ja tapoja tuottaa lesboutta (Lopez 2024). Vaikka sanalla on vahvat juuret yhdysvaltalaisessa lesbokulttuurissa, on sana myös laajasti käytössä yhä nykyajan Suomessa. Laajemmin tarkasteltuna butch-lesboudella onkin paljon yhtymäkohtia transsukupuolisuuden kokemuksen kanssa, ja maskuliininen itseilmaisu on voinut toimia monelle lesbouden kategorian sisällä elintärkeänä tapana ilmaista itseään sukupuolen moninaisuutta tunnistamattomassa maailmassa.

Kiinnostavaa on, miten 2000-luvulle tultaessa niin sukupuolta kuin seksuaalisuutta kuvaava sanasto on toisaalta monimuotoistunut, ja samalla esimerkiksi lesbous voi toimia rinnakkaisidentiteettinä esimerkiksi muunsukupuolisuudelle. Tilastollisesti vuonna 2019 lesboista 88,68 % identifioi itsensä naisiksi ja 2,87 % transnaisiksi, joka tarkoittaa, että noin 9 % lesboista on ei-naisia, kuten muunsukupuolisia (7,25 %) tai transmiehiä (0,99 %) (Ilga-Europe 2022). Tämä tukee ajatusta siitä, miten lesbous ei käsitä ainoastaan naiseutta ja herättää kysymyksiä sen suhteen, miten tämä haastaa lesbonormatiivisuutta.

1.2 Tutkimuskysymykset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen, miten lesboiksi itsensä määrittelevät näkevät oman sukupuolensa ja/tai seksuaalisuutensa ja miten tämä näkyy aineistoksi valikoimassani lesbouteen keskittyvässä muistitiedossa. Kiinnostavaa on myös se, millaista kieltä ja itsemäärittelyn sanoja käytetään, ja mikä rooli lesbonormatiivisuudella on kaikessa tässä. Keskeiset tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten sukupuolen moninaisuus, erityisesti muunsukupuolisuuden identiteetit, tulevat esiin lesboista kertovassa muistitiedossa ja miten tämä haastaa lesbonormatiivisuutta?
2. Miten lesbonormatiivisuutta käsitellään kerronnassa?

Tiedostan mahdollisuuden sen suhteen, ettei sukupuolen ilmaisultaan moninaisten ääni välttämättä kuulu valitsemassani aineistossa. Syynä tähän on aiemman suomalaisen queer-muistitietotutkimuksen asettama merkitys viiteryhmään identifioitumiselle, jolloin esimerkiksi kapea-alaisesti lesboille suunnatut muistitietokeruut eivät ole välttämättä tavoittaneet laaja-alaisesti erilaisia lesboidentiteettejä ja –kokemuksia. Ulkopuolelle on voinut jäädä esimerkiksi tarinoita ihmisiltä, jotka elävät lesbosuhteissa, mutta eivät syystä tai toisesta identifioitu lesboihin. Samalla lesbonormatiivisuus rajaa ei-naisten kokemuksia. Muistitieto voi kuitenkin paljastaa “kahdesti kerrottuja tarinoita”, joiden avulla voidaan tavoittaa ihmisten tarinoita, jotka itse eivät ole olleet haastateltuina (Juvonen ja Taavetti 2018, 398). Tällaisissa kertomuksissa erilaiset huhut ja juorut tarjoavat väylän vaiettujen identiteettien tarkastelulle. Aineistosta voi esimerkiksi olla luettavissa sukupuoleltaan moninaisista lesboista, vaikka he eivät itse toimisikaan informanteina. Lisäksi aineiston binäärisen sukupuoli ajattelun kriittinen tarkastelu voi tuottaa laajempia analyyseja vakiintuneista konstruktioista ja moninaisuudesta.

1.3 Aiempi tutkimus

Itsessään lesbomuistitietoa on Suomessa kerätty suhteellisen vähän. Ensimmäisissä homoseksuaalisuutta käsittelevissä muistitietotutkimuksissa sukupuolta ei huomioitu moninaisena, vaan tietyt normatiiviset asenteet esimerkiksi lesboista naisena ovat näkyvissä; esimerkiksi ensimmäinen suomalainen lesboelämäkertakokoelma Auli Kaartisen et. al. *Toisenlaisia naisia* (1992) asettaa lesbouden oletukseksi naiseuden, joskin antaa ymmärtää lesbouden ilmenemisen poikkeavana muiden naisten olemuksesta. Suomessa muistitietotutkimusta sukupuolen moninaisuudesta lesboyhteistöissä ei siis tiettävästi ole tehty, vaikka muistitietokeruut ovatkin moninaistuneet 2010-luvulle tultaessa esimerkiksi Sateenkaarini nuorena ennen ja nyt (SKS: Sateenkaarini 2014) -keruun myötä.

Lesbojen sukupuoli-identiteetistä muistitietotutkimuksen valossa on kirjoittanut muun muassa Adriana Sisko väitöskirjassaan *"My Gender is Lesbian": Community Building and the Endurance of the Lesbian in Queer Times* (2021). Siskon väitöskirjassa tämä tarkastelee tässäkin tutkimuksessa pohdituttavaa ajatusta lesbouden ja sukupuolen moninaisuuksien risteämistä. Tutkimuksessani ilmeneviä lesbodiskurssille ominaisia teemoja käsitellään myös Tuula Juvosen ja Jarmo Harri Jantusen artikkelissa *"Lesbonormatiivisuus ristipaineessa - määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista"* (2021). Käytän kyseisin artikkelin lisäksi tutkimukseni lähdekirjallisuutena myös queer-teoreetikko Jack Halberstamin¹ teosta *Female Masculinity* (1998), joka tarkastelee maskuliinisuuden rakentumista irrallisena miehen kategoriasta. Halberstam on kirjoittanut laajemminkin butch-lesboudesta sekä sen yhtymäkohdista transsukupuolisiin identiteetteihin sekä lesbouden ei-naiseudesta.

1.4 Teoreettinen viitekehys ja keskeiset käsitteet

Tutkimukseni lähtökohtana queer-muistitietotutkimus toimii itsessään jo teoreettisena viitekehysnä aiheelleni. Queer-muistitieto tarkoittaa akateemista tutkimussuuntausta, joka tarkastelee kriittisesti vakiintuneita sukupuolen ja seksuaalisuuden konstruktioita sekä tarjoaa tilaa moninaisille identiteeteille ja tarinoille muistitiedossa. Queer-muistitieto voi olla joskus näkymätöntä tai toisaalta jopa patologisoitua juuri kontrollin ja repression seurauksena, jolloin tietyn aineiston toisin lukeminen voi tuoda esiin kokemuksia ja ilmiöitä, jotka muutoin jäisivät normatiivisen ja valtavirtaisen dokumentoinnin ulkopuolelle. (Juvonen ja Taavetti 2022, 392).

Hyödynnän tutkielmassani lisäksi ranskalaisen filosofin ja queer-teoreetikon Monique Wittigin (1992) kriittistä näkemystä sukupuolen kategorisuudesta sekä lesboudesta tämän kategorian ulkopuolella. Wittigin teoria rakentuu 1980-luvun lesbo- ja homotutkimuksen kriittisessä valossa ja pohtii radikaalisti sukupuolen rakentumista: ajatus lesboista ei-naisena juontaa juurensa jo Simone de Bevoirin ajatukseen naiseksi tulemisesta ja miehen ja naisen sukupuolen kategorisoista suhteellisina toisiinsa. Wittigin mukaan yhteiskunnassa vallitsee heteroseksuaalinen sopimus, jossa heteroseksuaalisen naisen sukupuoli rakentuu suhteessa mieheen, jolloin lesbo jää naiseuden kategorian ulkopuolelle (Wittig 1992, 20).

¹ Jack Halberstamiin viitataan akateemisesti myös nimellä "Judith Halberstam", mutta käytän tässä tutkimuksessa hänen itsensä suosimaa nimeä Jack

Lisäksi tarkastelen aineistoa suhteessa Judith Butlerin (1998) ajatuksiin sukupuolesta performanssina: sukupuolella ei siis ole staattista ydintä, vaan se rakentuu kulttuurisesti sukupuolitettujen toistotekojen kautta. Tutkimukseni kannalta on myös olennaista myös tiedostaa Butlerin kriittinen teoria yhteiskunnassa vallitsevasta heteroseksuaalisesta matriisista, jossa sukupuoli Wittigin teorian tavoin rakentuu heteroseksuaalisen halun kautta (Butler 1998, 151). Teorian valossa lesbon halu toiseen naiseen rakentuu väärin, jonka seurauksena lesbo voidaan, kuten Wittigin teoriassa, nähdä tämän ulkopuolisena eli irrallisena kaksijakoisesta nais-mies-jaottelusta.

Tutkimukselleni keskeisiä käsitteitä queer-muistitiedon ja lesbouden lisäksi ovat lesbonormatiivisuus, sukupuolen moninaisuus sekä queer. Avaan näiden termien määrittelyjä seuraavissa luvuissa.

1.5 Lesbონormatiivisuus

Käytän tutkielmassani käsitettä lesbονormatiivisuus, jolla tarkoitan lesbouteen ja lesbosuhteisiin yhdistettävää normatiivista eli sääntöjen ja normien mukaista toimintaa sekä ajattelua. Kuten heteronormatiivisuus, jonka ydinajatus on heteroseksuaalisuuden luonnollisuus muihin seksuaalisuuksiin verrattuna, myös lesbονormatiivisuus asettaa raamit ja mallin sille mikä on “hyväksyttävä” ja “normaali” tapa ilmaista seksuaalisuutta. Normatiivisuus tarkoittaaakin normien eli sääntöjen mukaista toimintaa tai ajattelua (Tieteen termipankki: Normatiivisuus n.d.).

Lesbonormatiivisuuteen voi kuulua esimerkiksi sukupuolen lisäksi ajatus lesboista maskuliinisina tai ajatus lesbosuhteiden monogaamisuudesta eli yksiavioisuudesta. Näen normatiivisuuden kuitenkin eroavan suoranaista stereotypioista sen suhteen, että normatiivisuuden määrittäjänä toimii usein viiteryhmä itse: yksilö alkaa herkästi mallintamaan normatiivista toimintaa huomattessaan muidenkin toimivan tällä tavoin. Stereotypiat sen sijaan rakentuvat usein ennakkoluuloista ja ovat yksinkertaistettuja malleja todellisuudesta (Tieteen termipankki: Stereotypia n.d.). Toki jotkin lesboihin liitetyt stereotypiat kuten stereotyyppinen kuva lesboista miesmäisinä butcheina tai omaleimainen pukeutuminen, kuten maihinnousukengät ja flanellipaidat, voivat osaltaan myös tuottaa normatiivisuutta.

1.5.1 Sukupuolen moninaisuus ja queer

Sukupuolen moninaisuus tarkoittaa, ettei sukupuoli ole yksiselitteisesti kaksijakoinen ilmiö. Sen sijaan sukupuoli rakentuu moninaisten tekijöiden, niin sosiaalisten kuin geneettistenkin, kautta. Laajasti tarkasteltuna tämä tarkoittaa sitä, että jokaisen ihmisen sukupuolikokemus,

myös cissukupuolisen², on yksilöllinen. Onkin tärkeää huomioida, että esimerkiksi kaikki naiset eivät koe naiseuttaan samalla tavalla, vaan kokemus rakentuu eri intersektioiden eli toisensa leikkaavien yksilöiden välisten erojen vaikutuksesta. (Tieteentermipankki: Sukupuoli n.d.).

Usein sukupuolen moninaisuudesta puhutaan kuitenkin cissukupuolisuudesta poikkeavia identiteettejä tarkastellessa. Moninaisuudella tarkoitetaan tällöin tilannetta, jossa yksilön sukupuoli ei vastaa syntymässä määriteltyä sukupuolta, vaan esimerkiksi vastakkaista binääristä sukupuolta tai binäärisen mies-nais-sukupuolijaon ulkopuolelle jäävää kokemusta. Sukupuolen moninaisuus pitää sisällään myös sukupuolellisen ilmaisun, kuten pukeutumisen tai muun kulttuurillisesti sukupuolittuneen toiminnan. (Seta 2024.)

Queer toimii usein kattokäsitteenä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuksille, mutta voi toimia myös itsenäisenä identiteetin käsitteenä. Lisäksi queer edustaa poliittista ja akateemisesta näkökulmaa sukupuolen ja seksuaalisuuden normatiivisuuksien tarkasteluun. (Seta 2024.)

1.5.2 Transmaskuliinisuus

Transmaskuliinisuudella tarkoitetaan tilannetta, jossa syntymässä tytöksi määritelty kokee sukupuoli-identiteettinsä enemmän maskuliinisenä kuin feminiinisenä. Termi voi toimia joko itsenäisenä identiteetin määreenä tai rinnakkaisidentiteettinä (Seta, sateenkaarisanakirja 2024). Kuten sana “queer”, transmaskuliinisuus ja vastaavasti –feminiinisyys purkavat binääristä kahtiajakoa ja näin haastavat sukupuolen ja seksuaalisuuden normeja (Luca Tainio 2015, 23).

1.6 Aineisto ja menetelmät

Aineistonani toimii valikoidut muistitietokirjoitukset Työväenarkiston tallettamasta queer-muistitiedosta. Aineiston rajaamisen kriteerinä minulla on toiminut se, että aineisto tarkastelee lesboidentiteettejä tai –suhteita. Tällöin esimerkiksi selkeästi mieheksi identifioituvien kertomukset aineistosta karsiutuivat pois. Yhteensä aineistoa minulle kertyi noin 150 liuskaa kymmeneltä informantilta, jotka ovat aineiston keruuhetkellä olleet noin 30–60 vuoden ikäisiä. Aineiston muotona on pääasiassa muistitietokirjoitus, joskin joukkoon mahtuu myös yksi muistitietoahaastattelu. Yhteistä valitsemilleni kertomuksille on, että niistä on

² Cissukupuolisuus kuvaa tilannetta, jossa henkilön sukupuoli-identiteetti vastaa tämän syntymässä määriteltyä sukupuolta. Cissukupuolisuus toimii siis vastakohtana transsukupuolisuudelle (Trasek n.d.)

havaittavissa erilaisia lesbodiskursseja, kuten butch-femme-rooleja, oman seksuaalisuuden pohdintaa sekä ajatuksia kyseiseen viiteryhmään kuulumisesta.

Keskeisenä aineistonani toimii Työväen arkiston Entiset heterot –muistitietokeruu vuodelta 2019, jossa aiemmin heterosuhteissa³ eläneet kirjoittajat valottavat sukupuolensa tai seksuaalisuutensa identiteettiin heräämistä. Entiset heterot –keruun yhdeksästä kirjoituksesta valitsin osaksi aineistoani kuusi tekstiä, joissa kuvataan lesbosuhteita. Lisäksi käytän kolmea muistitietokirjoitusta Näkymättömästä näkyväksi -keruusta vuodelta 2005, joka sisältää yleisesti lesbojen, biseksuaalien, homojen ja transihmisten kokemuksia ja kirjoituksia elämästään. Keruu on yksi ensimmäisistä laajemmin suomalaista queer-elämää tarkastelevista keruista ja sitä voidaan tämän vuoksi pitää merkittävänä suomalaisen muistitietotutkimuksen kannalta. Vaikka keruu onkin jo 20 vuotta vanha, koen sen merkittävänä juuri sen pioneerisuuden vuoksi. Omaan tutkimukseeni keruusta valikoimani kolme muistitietokirjoitusta pohtivat rohkeasti lesboutta ja sen merkitystä, sekä toistavat yhä vallallaan olevia käsityksiä ja normatiiveja lesboudesta.

On myös huomionarvoista todeta, että suoraan lesboutta tarkastelevaa muistitietoa on Suomessa kerätty aika vähän, joten minun on tyydyttävä saatavilla olevaan materiaaliin. Edellä mainittujen muistitietokeruiden kirjoitusten lisäksi käytän aineistona yhtä Työväen arkiston tallettamaa yksittäisestä muistitietohaastattelua vuodelta 2022, jossa seniori-ikäinen lesbo kertoo oman identiteettinsä löytämisestä ja maskuliinisesta sukupuolen ilmaisustaan. Valitsin kyseisen haastattelun osaksi aineistoa sen ajallisen paikantumisen sekä tutkimuksellisten intressieni vuoksi.

Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen ja hyödynnän aineistopohjaista lähestymistapaa. Vaikka hyödynnänkin Butlerin ja Wittigin teorioita sukupuolesta, koen tutkimukseni enemmän aineisto- kuin teorialähtöiseksi. Aineistolähtöisyys tarkoittaa, että tutkimuksessa käytettävät analyysiyksiot muotoutuvat aineistoa käsitellessä ennalta määriteltyjen yksikköjen sijaan, kun taas teorialähtöisessä analyysissä käytetään jo olemassa olevaa mallia tai teoriaa (Sarajärvi ja Tuomi 2002, 95–99). Lähestyn aineistoa laadullisen sisällönanalyysin keinoin, jossa keskiössä on aineiston luokittelu ja tyypittely tutkimuksellisten näkökulmien ja kysymysten kautta (Sarajärvi ja Tuomi 2002, luku 4). Lähestymistapaani voi pitää myös temaattisena analyysinä.

3 Heterosuhteella tarkoitetaan tilannetta, jossa vastakkaista sukupuolta olevat mies ja nainen ovat parisuhteessa. Heterosuhte ei kuitenkaan määritä yksilön seksuaalista suuntautumista, sillä esimerkiksi biseksuaali eli useampaan sukupuoleen vetovoimaa kokeva henkilö voi olla heterosuhteessa. (Seta 2024).

1.7 Tutkimusetiikka ja tutkijan positio

Käyttämäni primääriaineisto on luonteensa vuoksi sensitiiviseksi tulkittavaa aineistoa, joka on tästä syystä käyttörajoitettua. Käyttämäni kopiot aineistosta tulee siis hävittää tämän tutkimuksen valmistumisen jälkeen, eikä aineistoa saa käyttää kuin käyttö lupahakemuksessa ilmoitettuun tarkoitukseen. Sensitiivisyyden vuoksi aineiston mahdolliset tunnistetiedot on häivyttävä. Aineistoni on pääasiassa jo valmiiksi anonymisoitu arkistoinnin yhteydessä, joskin aineistojen esitiedoissa juridinen sukupuoli ja informantin kotipaikkakunta usein onkin mainittu. Koska aineistoni on suhteellisen pieni, jätän esitiedot mainitsematta tutkimuksessani, sillä keskeistä aineistoille on näiden tietojen sijaan informantin itsemäärittely. Lisäksi anonymisoin kirjoituksissa mainitut henkilöt, jos näistä on puhuttu nimellä. Arkiston määrittämien keräelmänumeroiden lisäksi olen luonut informanteille pseudonyymit keräelmien otsikoiden perusteella. Päädyin ratkaisuun sen vuoksi, että osa keräelmästä on nimetty erisnimin ja osa lyhyin lausein. Selkeyden ja tunnistettavuuden minimoimiseksi käytän yhtäläisesti jokaisen keräelmän kohdalla kirjainlyhenteitä, sillä vähemmistöjä koskevaan aineistoon liittyy aina riski tunnistettavuudesta – onhan muistitieto ensikäden kokemusmaailmaa käsittelevää kerrontaa.

Tunnistan oman positioni suhteessa aiheeseen mahdollisesti tutkimustulokseen vaikuttavana tekijänä: olen itse ei-binäärinen transmaskuliininen lesbo, ja minulle lesbous on ennen kaikkea ei-miehen suhde toiseen ei-mieheen. Minulle sukupuoli on moninainen ja alati uusia merkityksiä sekä ominaisuuksia rakentava kokonaisuus. Taustani sukupuolivähemmistöön kuuluvana sekä sukupuolentutkimuksen sivuaineopiskelijana varmastikin laajentaa tulkintojani aineiston osalta. Vähemmistön sisältä voin myös helpommin tunnistaa erilaisia normatiivisia toimintoja tai ajatusmalleja. Tunnistan kuitenkin positioni suhteen mahdollisen ylitulkinnan vaaran: kuten aiemmin totesin, sukupuolen moninaisuus korostaa sukupuolen kokemuksen yksilöllisyyttä, jolloin vaikkapa oman sukupuolen kokemuksen perusteella tehdyt yleistyksiset eivät pysty välttämättä tavoittamaan esimerkiksi muiden ei-binääristen sukupuolikokemusta.

Tutkimuksen analyysissä koen tärkeäksi sen, että kiinnitän erityistä huomiota aineistoni informanttien itsemäärittelyyn. Lisäksi tiedostan, että sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaava terminologia muuttuu ajan myötä, minkä vuoksi on mahdollista, että informantit identifioituvat nyt toisin kuin muistitietokeruiden aikaan. Esimerkiksi mies-nais-identiteettien ulkopuolelle jääviä sukupuolikokemuksia kuvaava termi “muunsukupuolisuus” rantautui Suomeen ei-binäärisen kotokielisenä terminä vasta vuonna 2008 (Juvonen 2019, 13–14). Tarkoitukseni ei ole osoittaa informanttien olevan “väärässä” itsemäärittelyssään, vaan sen

sijaan pyrin valottamaan lesbonormatiivisuutta ja osoittamaan binääristä sukupuolijakoa haastavia tekoja tai ajatuksia. Pyrin perustelemaan tulkintojani tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen pohjalta.

2 Analyysi

Lähestyn aineistoa ensin tyypittelyn kautta saadakseni yhtenäisemmän käsityksen aineistostani. Käyttämäni aineisto rakentuu kahdesta eri muistitietokeruusta eri vuosikymmeniltä (2000- ja 2010-luvut) sekä yhdestä näistä irrallisesta haastattelusta (2020-luku). Huolimatta aineiston näennäisestä sirpaleisuudesta, käsittelee aineisto sisällöltään hyvinkin samankaltaisia teemoja, mikä tekee sen koherentista tarkastelusta helpompaa. Tyypittelyn jälkeen tarkastelen keskeiseksi nousseita teemoja tarkemmin tutkimuskysymysteni valossa sekä erittelen näitä tutkimuskirjallisuuden kautta.

2.1 Lesboerityiset diskurssit aineistossa

Aineistossa on havaittavissa keskeisiä toistuvia teemoja, joita voidaan pitää ominaisina lesboerityiselle diskurssille (Jantunen ja Juvonen 2021, 22–2). Merkittävimmiksi teemoiksi aineistosta nousee muun muassa informantin pohdinta omasta lesboidentiteetistään suhteessa esimerkiksi aiempiin (hetero)suhteisiin sekä tämän tuottama ristiriitaisuus. Voidaan olettaa, että nämä teemat ovat universaaleja ja ominaisia lesboudelle laajemminkin. Tämän osoittaa esimerkiksi Jantunen ja Juvosen artikkeli *Lesbonormatiivisuuksien ristipaineessa* (2021), jonka korpusanalyysin mukaan lesbodiskurssille keskeisimmät ominaisteemat ovat juuri seksuaalisuus, ulkonäkö ja sukupuoli (Jantunen ja Juvonen 2021, 23).

Kiintoisaa on, miten aineistossani sukupuolta käsitellään lähinnä halun kohteena tai sukupuoliroolien kautta. Aineistosta on esimerkiksi luettavissa pohdintaa heteronormatiivisten roolien sovittamisesta omaan lesboarkeen tai toiseuden tunteita ja riittämättömyyttä suhteessa naisellisiin heteronaisiin. Lesbous haastaakin heteroseksuaalisen matriisin käsityksen naiseudesta ja äitiydestä, ja omaa arkea verrattaankin aineistossa useaan otteeseen normiin farmariautosta, miehestä ja paritalosta. Perinteisen äitiyden ja lesbouden yhteensovittamista pohdittiin muun muassa seuraavasti:

[...] koin epäonnistuneeni pahasti jatkuvasti sairastelevan lapsen äitinä; äitinä joka oli aina syyllinen jokaiseen yskänpärskähdykseen; ja naisena, joka ei koskaan tuntunut sopivan mihinkään muottiin, joita koin sekä mieheni että ympäröivän maailman minulle tarjoavan. En ollut pullantuoksuinen kotiäiti Ril'sin jakkupuvussa enkä jaksanut innostua päivästä toiseen toistuvista perhearjen "huippuhetkistä" kuten miehen paluusta töistä kello 17, yhteisten viikonloppuostosten tekemisestä automarketissa tai lauantaista iltapäiväkahveista mieheni jäykkien heteroydinperheystävien luona.

“G” (TMT : 13354 : TA)

Omaa sukupuolta aineistossa käsitellään siis lähinnä roolien ja odotusten kautta, mutta esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta kuvaavia identiteettimääritteitä (esimerkiksi muunsukupuolinen) ei aineistossa ole suoraan luettavissa. Sen sijaan informanteista lähes

kaikki identifioituvat selkeästi lesboksi. Seksuaalisuuteen liittyviä pohdintoja on havaittavissa kahdeksassa kymmenestä keräelmästä. Kuten heteromatriisin luoma paine, myös oman seksuaalisen identiteetin pohdinta korostuu erityisesti Entiset heterot –keruusta valikoimissani keräelmissä.

Luokittelen seuraavassa taulukossa keskeiseksi nousevat teemat väreittäin niin, että samaan kategoriaan liittyvät teemat ovat samalla värillä. Turkoosilla luokittelen kapeasti lesboidentiteettiin ja sen pohdintaan liittyvät teemat, violetilla maininnat maskuliinisuudesta ja vihreällä heteronormatiivisuuden sekä yhteiskunnan oletuksiin lukeutuvat teemat.

Taulukko 1. Keskeiset teemat aineistossa

Informantin pseudonyymi ja keräelmänumero:	C 13352	G 13354	P 13356	S 13358	T 13359	V 13360	H 13335	B 12959	TT 12961	O 12965
Samaistuminen lesbouteen	X	X	X	X	X	X	X	*	X	X
Oman identiteetin pohdinta	X	X	X	X	X	X		X		X
Ajatus lesboudesta huonona tai jotenkin epämiellyttävänä	X		X					X		
Maskuliinisuus normatiivina		X	X					X	X	X
Butch-femme -roolit	X	X	X				X			
Lapsuuden poikamaisuus	X		X			X			X	
Samaistuminen maskuliinisiin rooleihin, esim. tarinoiden prinssiin	X	**	X			X	X			
Lesbosuhteiden tunteellisuus ja eroavuus heterosuhteisiin	X	X		X						
Heteronormatiivisuuden tuottamat odotukset	X	X	X	X	X				X	X

*Informantin itsemäärittely on ristiriitainen: toteaa olevansa biseksuaali, mutta 95-prosenttisesti lesbo.

**Kirjoituksessa informantti ei itse kerro samaistuvansa maskuliiniseen rooliin, mutta kirjoituksesta tulee ilmi "kahdesti kerrottu tarina" mieheksi samaistuvasta lesbosta.

2.2 Lesbomuotti ja identiteetin vaikeus

Yhdeksi keskeisemmäksi teemaksi aineistossa nousee lesbomuotin maskuliinisuus: viidessä kymmenestä muistitietokertomuksesta maskuliinisuus nähtiin lesbouden keskeisenä tunnuspiirteenä. Maskuliinisuus mainittiin lisäksi informantin itseilmaisun muotona osassa aineistoa. Useimmiten maskuliinisuus nähtiin pakollisena lesboidentiteettiin samaistumisen

kannalta, jolloin esimerkiksi kaapistatulon jälkeen informantin oma presentaatio muuttui maskuliiniseksi joko hetkellisesti tai pysyvästi, kuten käy ilmi seuraavasta katkelmasta:

En uskaltanut kertoa tunteistani hänelle suoraan, mutta aloin tehdä pääni sisällä ajatustyötä siitä, että ehkä miehet eivät vaan ole minun juttuni. Ajattelin kuitenkin etten ikinä uskaltaisi lähestyä yhtään naista. Aloin ihan tietoisesti käyttää entistä poikamaisempia vaatteita, leikkasin hiukset lyhyeksi ja aloitin monia uusia harrastuksia. Ehkä tarkoituksellakin vähän sellaisia jätkämäisiä.

“C” (TMT : 13352 : TA)

Katkelmassa kirjoittajalle maskuliininen itseilmaisuus näyttäisi toimivan osaltaan keinona määrittellä itsensä uudelleen lesbona ja irtautumisen keinona heteroseksuaalisesta suhteesta. Heteromatriisissa naisen määrittäessä suhteessa mieheen, myös naisen feminiinisuuden katsotaan täydentävän miehen maskuliinisuutta. Maskuliinisen lesbon sukupuoli kuitenkin rakentuu heteroseksuaalisen matriisin valossa “väärin”, sillä tämä ei asetu heteroseksuaaliseen matriisiin feminiinisuuden puutteen vuoksi (Butler 1998, 161-162). Toisaalta matriisiin voi kääntää pääläelleen, jossa maskuliinisen lesbon halu kohdistuu “oikein” feminiiniseen osapuoleen. Maskuliinisuus toimii siis usein heteromatriisin normin pakokeinona ja välineenä irrottautua yhteiskunnan heteroseksuaalisista odotuksista. Voidaan olettaa, että maskuliininen presentaatio toimii osaltaan siis välivaiheena omaan identiteettiin kasvamisessa. Myös “B” kertoo alkaneensa käyttämään flanelia ja leikanneensa hiuksensa lyhyeksi sopeutuakseen “lesbomuottiin”, joskin myöhemmin lesboidentiteetin varmuuden, ja ”lesbomuotin’ naisistumisen myötä” tämän presentaatio muuttui naisellisemmaksi. “B” kertoo, ettei kokenut lopulta maskuliinista roolia omakseen, mutta samaistuminen lesbouteen tuntui “lesbomuotin” maskuliinisen oletuksen vuoksi hankalalta. “B” päätyikin määrittelemään itsensä biseksuaaliksi, joskin 95 % lesboksi. (TMT : 463 : 12959 : TA.)

Kiinnostavaa on, miten informantti tuntuu näkevänsä oman feminiinisuutensa esteenä lesbouteen samaistumiselle. Ajatusmalli voidaan tunnistaa yleiseksi lesbodiskurssissa, mikä käy muun muassa ilmi Jantusen ja Juvosen artikkelista: lesbouteen liitetään myös viiteryhmän sisällä herkästi ajatus lesbosta ei-perinteisenä naisena, rumana, lihavana ja epänaissena, jolloin malliin sopimattomat eivät koe samaistuvansa ryhmään (Jantunen ja Juvonen 2021, 27). Lisäksi naiselliset ja “heteronnäköiset” lesbot joutuvat jatkuvasti heteronormatiivisen yhteiskunnan alaisina todistelemaan muille, ja ehkä jopa itselleen lesbouttaan. Feminiininen lesbo rikkookin Butlerin heteroseksuaalista matriisia haluillaan, mutta sukupuolen ilmaisultaan tämä sopii matriisiin toisin kuin butch, joka puolestaan todentaa lesbonormatiivista sukupuolen ilmaisua. “Lesbomuotti” ilmeneekin kovin ristiriitaisena

aineiston valossa sekä lesbojen itsensä tuottamana että yhteiskunnan heteroseksuaalisen matriisin painostuksessa.

Aineiston valossa käy ilmi, että sana “lesbo” tuntuu olevan kovinkin normatiivisesti latautunut identiteetti, johon samaistutaan, mutta josta on tästä huolimatta vaikea puhua. Lesbonormatiivisuuden asettaessa oletusarvonsa sille, miltä lesbon kuuluisi näyttää tai miten lesbon kuuluisi käyttäytyä, oman seksuaalisuuden ilmentäminen voi olla haastavaa. Muutama informantti kuvailee kaapistatuloa lähipiirilleen haastavana ja omaa seksuaalisuutta on lähestytty identiteettimääreiden, kuten lesbo tai bi, sijaan kertomalla tyttöystävästä tai baarissa tapaamastaan lesbosta:

Kerroin äidilleni, että tapaamani nainen on lesbo. Hän kysyi todella yllättyneenä, tarkoitan, että minäkin sitten olen. Sanoin, että epäilen olevani bi tai lesbo. Jonkin aikaa asiaa mietittyään äitini sanoi, että ei se häntä haittaa. Hän rakastaa minua sellaisena kuin olen. Hän kuitenkin lisäsi, että eihän kerrota kenellekään. Hän pelkäsi, että muut eivät hyväksyisi tai että joutuisin kärsimään erilaisuuteni vuoksi. Ei siis kannattaisi kertoa sukulaisille, eikä edes isälle. Varsinkaan töissä asiasta ei tulisi puhua. En halunnut järkyttää äitiäni, joten en puhunut asiasta isälleni, sukulaisilleni enkä työkavereilleni. Kerroin pikkuhiljaa kaikille ystäville, ja kaikki suhtautuivat asiaan hyvin. Kaapista ulostulo on kuitenkin vaikeaa silloin, kun ei ole kumppania. Sen löydyttyä on helpompi kertoa asiasta kertomalla kumppanista.

“S” (TMT : 13358 : TA)

Katkelmassa lesbous osoittautuu vaikeasti ilmaistavaksi ja ymmärrettäväksi määreeksi. Lesbouden normatiivisuuteen liittyvät oletukset ja stereotypiat asettavat lesboksi identifioituvan helposti katseiden kohteeksi: lesboutta kyseenalaistetaan muun muassa aiempien mieskumppaneiden, seksuaalisen kokemattomuuden, feminiinisen ulkonäön tai sukupuoli-identiteetin vuoksi.

2.3 Maskuliinisuus ja kysymykset lesbouden näkyväksi tekemisestä

Maskuliinisuutta käsitellään lähes koko aineistossa (8/10 keräelmässä) jollakin tasolla: normatiivisen lesbouden lisäksi, maskuliinisuus näkyy osassa informanttien kertomuksissa itseilmaisun muotona tai butch/femme-roolien kautta. Itseen poikamaiseksi tai maskuliiniseksi kuvailee selkeästi neljä informanttia. Vastaavasti omaa feminiinisyttä korostetaan muutamassa kirjoituksessa, joiden kohdalla voidaan tulkita informantin halu tehdä eroa itsensä ja butchejen välille. Informantti “B” mainitsee yrittäneensä erottautua heteroista ajamalla tukkansa siiliksi ja käyttämällä flanelleja sekä saavuttaakseen hyväksyntänsä lesbopiireissä: informantin aiemmin feminiininen presentaatio ei saanut toivottua huomiota lesboenemmistöisissä tiloissa. Erityisesti 80-luvun lesbokulttuuria informantti kuvailee hyvin separatistiseksi ja pelkäänsä lesbobileisiin sisälle pääsyä osoittautui

vaikeaksi feminiinisenä naisparina. Kertomuksesta tulee kuitenkin ilmi “B”:n halu kuulua ryhmään sekä katkeroituminen vanhemmilta butcheilta saaduista kommentteista liittyen tämän ulkonäköön. “B” kuvaileekin ristiriitaista tilannetta hieman jopa katkerasti: "Homohipat eivät sykäyttäneet Tampereellakaan, ja silloin ajattelin myrkyllisesti lesboväkeä, jonka kaltainen en halunnut ikinä olla..." (TMT : 463 : 12959 : TA).

Myös toinen 80–90-luvuilla nuoruuttaan eläneistä informanteista “TT” kuvaa lesbomuotin kapeutta aikakautena. Aikakautta ja lesbokulttuuria määritti tuolloin Suomessa toiminut anarkolesboryhmä Ekstaasi, joka toi lesboutta osaltaan näkyväksi valtamediaan, joskin lakia venyttävien kansalaistottelemattomuustempausten sekä sadomasokistisen performanssitaiteen kautta. “TT” kuvailee Ekstaasin tuottamaa kuvaa lesboudesta kapeaksi ja radikaaliksi: “Ekstaasin toiminta muuttui yhä hullummaksi ja itsetuhoisemmaksi sekä ideologisesti tyhjemmäksi ja luotaantyöntäväksi”. Informantin mukaan mitään feminiinisempää lesbokuvastoa ei ollut tarjolla, ja moni lesbo koki Ekstaasin lesbokuvan kovin rajoittavana (TMT : 463 : 12961 : TA). Ekstaasin androgyyniä estetiikkaa voidaan kuitenkin pitää ajan queer-kulttuurille tyypillisenä välineenä ilmaista poliittista voimaa ja merkkinä eräänlaisesta murroksesta (Gecky ja Karamias 2020, 319).

Radikaalille Ekstaasi-liikkeelle omalaatuiseen estetiikkaan kuului elementtejä, jotka ovat yhä tunnistettavissa queer-estetiikaksi. Näitä olivat muun muassa raskaat saapashousut, kalastajavillapaidat, koppelakit, metallipiikit ja maihinnousukengät (Sorainen 2025, luku 18). Huolimatta queer-estetiikan vahvoista elementeistä, kuten maihinnousukengistä, aineistossani pukeutumiseen viitataan esimerkiksi käsitteillä “poikamainen” tai “miehekäs” ja yksittäisinä vaatekappaleina mainitaan pääasiassa (reisitasku)housut, huppari, smokki ja frakki. Muutamassa aineistossa nousee esiin myös maininnat feminiinisemmästä pukeutumisesta, joskin näissä feminiinisyys nähdään automaattisesti usein lesboudelle epätyypillisenä:

Kun tajusin suuntautumiseni, ajattelin ensin pitäväni naisellisista naisista enkä ymmärtänyt, miksi jotkut pitävät ihan pojannäköisistä naisista; jos kerta on lesbo, silloinhan on kiinnostunut naisista – ei miehistä. Mutta muutaman vuoden jälkeen aloin pitää hyvin poikamaisista naisista. He vain ovat niin cooleja ja hotteja. Oma ulkoinen olemukseni ei ole kovin paljon muuttunut löydettyäni seksuaalisen identiteettini. Ehkä kuitenkin hiukset ovat vähän lyhentyneet ja hameita käytän vielä vähemmän kuin aikaisemmin, vaikka en ole koskaan ollut hameiden tai korkeiden korkojen suurkuluttaja.

“S” (TMT : 13358 : TA)

“S” pohtii kirjoituksessaan lesbonormatiivisuuden keskeistä ajatusta siitä, miten presentaatio ja sukupuoli limittyvät ja osaltaan haastavat lesbonormatiivisuutta. Ajatus maskuliinisista lesboista lesbouden halun kohteena haastaa naiseuteen asetettuja oletusarvoja

feminiinisyydestä, kun taas naisellinen nainen ilmaisultaan asettuu ennemmin heteronormatiiviin. Naiselliset lesbot saavatkin usein jatkuvasti todistella muille omaa lesbouttaan. Heteronormatiivisessa oletusympäristössä heteronnäköisyys kyseenalaistaa lesbouden olemassaolon, koska se tekee lesbouden mahdollisuudesta näkymätöntä (Jantunen ja Juvonen 2021, 28). Pukeutumisen voi katsoa olevan merkittävä itseilmaisun tapa, sillä se tuottaa sukupuolta kulttuurillisesti määrittäneiden käsitteiden, kuten maskuliinisuuden tai feminiinisyyden kautta. Pukeutuminen toimii sanattomana viestintänä, jolla voi ilmaista kuuluvuutta tiettyyn viiteryhmään. (Jantunen ja Juvonen 2021, 27.) Informantti “H” pohtii sukupuolen ilmaisunsa suhdetta lesboidentiteettiin muistitietohaastattelussa seuraavasti:

En ole nainen, tai siis en halua pukeutua naiseksi [...] mä en halua olla mies, vaan mä haluan olla nimenoman nainen, joka rakastaa naista [...] mutta mä en myöskään halua olla naisellinen. Että kyllä mä ememmän oon aina ollut semmonen poikamainen ja sen mukaan pukeutunut ja sen mukaan käyttäydyn.

“H” (TMT : 13335 : TA)

Keskeisenä katkelmasta nousee “H”:n tahto olla *pukeutumatta* naiseksi, mutta toisaalta korostaa myös sitä, ettei ole mies. “H” rinnastaa naisena olemisen ja naiseksi pukeutumisen, mutta pitää naiseuden ja mieheyden ulkopuolelle jäämistä mahdottomana. Kiinnostavaa on, miten “H” samaistuu lopulta kuitenkin naista rakastavan naisen rooliin, huolimatta tämän maskuliinisuuden kokemuksista. “H” kertoo muun muassa lapsuuden ajan leikeistä miehenä, sekä kesäisistä keskiajan elävöitystapahtumista miehen roolissa. Informantti tuottaa siis omaa sukupuoltaan pukeutumisen kautta. Butlerin teoriassa sukupuoli ei ole olemista, vaan tekemistä. Tämän teorian valossa sukupuolen kategoriat syntyvät siis sukupuolitetuista teoista, jollainen myös pukeutuminen on. Butler viittaa myös Beauvoirin ajatukseen, siitä, ettei naiseksi synnytä, vaan naiseksi tullaan kokemusten ja yhteiskunnan asettamien roolien sekä odotusten kautta (Butler 1998, 12). “H”:n kohdalla on mahdollista, että juuri tämän pitkä elämäkokemus vanhempana lesbona on osaltaan tuottanut normatiivista ajattelua lesboista naisena, sillä sukupuolen moninaisuutta ei ole osattu tunnistaa laajasti ennen viime vuosikymmeniä.

Myös toisen informantin “G”:n kohdan kertomuksessa pukeutuminen ja sen suhde seksuaalisuuteen ja sukupuolen ilmaisuun on läsnä. “G” kertoo ihastuneensa maskuliiniseen yksinhuoltajanaapuriinsa ja kuvailee muutoinkin ihastuksensa kohteiden olevan naisia, “jotka ilmentävät voimakasta persoonaansa upealla maskuliinisella tai sukupuolineutraalilla pukeutumisella” (TMT : 13354 : TA). Keräelmässä tulee ilmi kahdesti kerrottuja tarinoita,

joissa “G” kuvailee lesbona, ja sitä kautta naisena pitämäänsä henkilöä, “maskuliinisena naisena” tunnistamatta mahdollista trans- tai muunsukupuolista identiteettiä:

Etenkin ne, jotka eivät ole koskaan todella eläneet heteroelämää lapsineen ja pariskuntaillallisineen, vähättelevät heteronormatiivisuutta eivätkä useinkaan tunnustaudu feministeiksi tai edes sukupuolisensitiivisiksi. Olenpa jopa tapaillut naista, joka mieltää itsensä ”perushetskumieheksi”, joka haluaa vain sen ”naiselta näyttävän” naisen, lapsia, rivarin ja farmariauton.

“G” (TMT : 13354 : TA)

“G”:n mainitsema “perushetskumies” tulee mahdollisesti kertomuksessa väärinsukupuolitetuksi naisena ehkä sen vuoksi, että “G” näkee tämän kaltaisenaan eli lesbonaisena. “G” tuntuu näkevän mainitsemansa “perushetskumiehen” kaltaiset lesbot pettureina feminismejä ja lesboutta kohtaan. Valitettavan yleinen keskustelu lesbo- ja transkysymysten kohdalla onkin ollut näkemys, jossa transmaskuliinit ja erityisesti transmiehet nähdään pettureina taistelussa patriarkaattia vastaan (Halberstam 1998, 144). Kiinnostavaa on, miten vähän transmaskuliinisuuden ja lesbouden risteämäkohtia on tarkasteltu akateemisessa tutkimuksessa. Esimerkiksi monet transmiehet ovat mieltäneet itsensä lesboksi ennen oman sukupuoli-identiteettinsä löytämistä (Halberstam 1998, 150.) Lesboidentiteetti on siis voinut antaa vaihtoehtoisia tapoja tuottaa normista poikkeavaa sukupuolta, siinä missä heteroseksuaalisen matriisin tuottama kuva sukupuolesta on kovin binäärinen sekä staattisen yksipuoleinen.

Lainauksesta on kuitenkin havaittavissa useita lesbonormatiivisia asenteita, kuten oletus lesbopareista butch-femme-pareina sekä informantin itsensä asettama yksipuoleinen näkemys, jossa “naisparit hankkivat useammin lapsen ja elävät rauhallista, varsin heteromaista kotielämää, kun taas homomiehet elävät kodin ulkopuolella ja harrastavat irtosuhteita enemmän” (TMT : 13354 : TA). Informantin väitteen voi katsoa kumpuavan lesbonormatiivisesta oletuksesta, jossa lesbot ovat naisia ja näin ollen heille on ominaista perinteisesti naisellisina ja äidillisenä pidetyt roolit. Tosiasiassa seksuaalisuus ei tietenkään määritä sitä, millaista perhe-elämää kukakin viettää.

2.4 Poikatyttöys

Huomionarvoista aineistossa on, että lapsuuden poikamaisuutta ja niin kutsuttu poikatyttöyttä korostettiin useassa kohtaa. Poikatyttöydellä tarkoitetaan yleisesti tilannetta, jossa tyttö käyttäytyy maskuliinisella tai pojille ominaisella tavalla pitkän ajan lapsuudestaan (Halberstam 1998, 7). Poikatyttöys asettuu informanttien kertomuksessa jonkinlaiseksi lähtöpisteeksi omalle lesboudelle, erityisesti niiden informanttien kohdalla, jotka ovat löytäneet oman lesboutensa myöhemmin aikuisiällä. Yhteensä neljässä keräelmässä mainittiin

lapsuuden ajan pojille tyypillisenä nähdyt leikit tai kiinnostuksen kohteet. Useissa kertomuksissa toistuu samaistuminen naisroolin sijaan maskuliinisiin rooleihin, kuten Tarzaniin:

Muistan jo varhain kokeneeni voimakasta toiseutta, jota en tietenkään lapsena osannut mitenkään sanallistaa. Koin olevani aina erilainen kuin muut tytöt. Olin poikamainen, leikin poikien leikkejä ja halusin pukeutua kuin pojat. Inhosin mekkoja ja tunsin suurta ahdistusta, kun äitini kerran pakotti minut pukeutumaan mekkoon valokuvaa varten. Muuten sain kyllä vapaasti leikkiä muovisotilailla, lukea intiaanikirjoja ja kulkea lököttävissä farkuissa ja t-paidoissa. Tarzan-lehtikin minulle tilattiin, mutta kun 12-vuotiaana olisin halunnut reiän vain toiseen korvaan ja siihen renkaan, en sentään saanut tahtoani läpi: reiät oli otettava ja korut laitettava molempiin korviin tai ei ollenkaan.

“P” (TMT : 13356 : TA)

Vaikka “P” kuvailee lapsuutensa 1970-lukua pukeutumisen osalta aika sallivana unisex-kuoseineen ja ruskeine ja keltasine väreineen, toiseus poikamaisena tytöksi sosialisoituna lapsena on jäänyt informantille vahvasti mieleen. “P”:n leikeistä kuvastuu vapauden kaipuu, joka on havaittavissa myös toisen informantin lapsuuden kuvailussa Tarzania ja pojille ominaisena pidettyjä leikkejä myöten:

Pienestä työstä asti olen ollut vähän poikatyttö, leikin pikkuautoilla ja halusin olla Tarzan leikeissä. Tykkäsin purkaa autoja isäni kanssa. Oli myös vaihe kun olisin halunnut olla poika, kun tuntui että pojat saa tehdä paljon kivempia juttuja. Poikien vaatteetkin tuntui paljon mukavammilta, ikinä en ole oikeastaan viihtynyt mekoissa ja hameissa. [...] 10-16 vuotiaana minulla oli poikakaveri joka oli monilta osin kaveri. Vitsailimme että voisimme vaihtaa osia, minä kun halusin olla poika ja hän tyttö.

“V” (TMT : 13360 : TA)

Kapina alistuneisuutta ja yhteiskunnan odotuksia vastaan näkyy informanttien lapsuuden kuvauksissa: poikien vapautta ja mahdollisuuksia kadehditaan ja käytännönläheisemmän poikamaisen pukeutumisen nähdään mahdollistavan seikkailut metsissä tai puuhailut autojen parissa. Halberstamin mukaan poikien kanssa tasavertaisten mahdollisuuksien sekä näiden nauttiman vapauden kaipuu on “luonnollinen” osa poikatyttöyttä (Halberstam 1998, 6.) Poikatyttöys voidaan nähdä kapinana normatiivisia sukupuolirooleja sekä erityisesti normatiivista tyttöyttä kohtaan. Kuitenkin perinteisesti maskuliinisinä pidettyjä piirteitä, kuten itsenäisyyttä ja itsevarmuutta, on voitu pitää jopa positiivisina ominaisuuksina ja siten maskuliinisuutta tervetulleena piirteinä myös tytötlapselle (Holland ja Harpin 2015, 297.) Poikatyttöys aletaan kuitenkin nähdä usein negatiivisena ja patologisoituneena, jos siihen liittyy vahvaa samaistumista vastakkaiseen sukupuoleen (Halberstam 1998, 6). “V” kertoo katkelmassa jopa halunneensa olla poika, sillä tämä olisi mahdollistanut hänelle vapauden tehdä enemmän kivoja juttuja. Toisaalta “V” kertoo jo lapsuudessaan ihastuneensa vahvasti

tyttöihin, mutta oppineesa, että perheen perustamiseksi oli saatava mies. “V” kuvailee itseään keräelmässä selkeästi tyttönä, joten trans- tai muunsukupuoliset tulkinnat eivät tule kysymykseen. On siis mahdollista, että informantin lapsuuden halu olla poika kumpuaakin sen mahdollistamasta heteroseksuaalisesta asetelmasta, jossa “V”:n olisi hyväksyttävää olla kiinnostunut naisista. Myös lapsuuden lesboihastuksista kertova “C” tuo esiin samaistumisensa maskuliinisiin rooleihin ja kuvaileekin kuvitellessaan lapsena itsensä prinssin tilalle kauniin neidon viereen:

Lapsuudesta muistan sen, etten koskaan samaistunut elokuvien prinsessoihin, vaan halusin olla aina se prinssi. Erityisesti ihailin Disneyn Robin Hoodia ja kylmät väreet kulkivat selkäpiitä pitkin kun hän sai elokuvan lopussa taluttaa kauniin Marian-neidon alttarille. Minäkin olisin halunnut olla se rohkea ja uljas seikkailija, joka purhjehtii lopuksi kauniin neidon kanssa avioliiton satamaan.

“C” (TMT : 13352 : TA)

Myös “C”:n kohdalla maskuliinisuus näyttäytyy miehen kategoriasta irrallisena ja “C” korostaakin identiteettiänsä maskuliinisena lesbonaisena: “En ole koskaan kuitenkaan kokenut olevani väärää sukupuolta. Olen vaan aina ollut poikamainen tyttö.” (TMT : 13352 : TA). “C”:n kokema toiseus lesboihastustensa sekä poikamaisuutensa takia synnytti hänessä kokemuksen itsestään “epäseksuaalisena möykkynä” ja perinteiset perhearvot vanhollisella heteronormatiivisella paikkakunnalla pakottivat sopeutumaan heteroseksuaaliseen malliin:

Olin jo lapsena erilainen kuin muut. Olin isän tyttö ja viihdyin remontti- ja autonkorjaushommissa. Minulla ei ollut kauheasti ikäistäni seuraa, mutta mielikuvitukseni oli niin huikea että seikkailin päivät pitkät metsissä ja rakentelin majoja. Oli minulla muutama nukke ja mekko, mutta en niistä koskaan erityisesti välittänyt. Kotona vanhoillisella pienellä paikkakunnalla opetettiin siihen, että tytöt tykkäävät pojista ja aikuisena niiden kanssa sitten mennään naimisiin. Niinpä minullakin oli jo alle kouluikäisenä "poikakaveri", jonka kanssa olemme edelleen hyviä ystäviä. Mitään sutinaa meillä ei koskaan ole ollut, vaikka olinkin häneen varsinkin teininä välillä tosi ihastunut.

“C” (TMT : 13352 : TA)

Murrosikäen tultaessa myös “C”:n kohdalla poikamaisuus joutui koetukselle: lapsuuden leikit vaihtuvat idealistiseen malliin punaisesta tuvasta, farmariautosta ja kultaisestanoutajasta. Heteronormatiivisessa mallissa elänyt “C” kertoo kuitenkin uskaltaneensa jälleen toteuttaa itseään maskuliinisesti kasvettuaan irralleen miehestään. Murrosikä toimi siis eräänlaisena käännekohtana “C”:n elämässä: ainoana vaihtoehtona ja mallina on poikatyttöyden unohtaminen ja perinteinen perhe-elämä. Halberstamin mukaan lapsuusajan maskuliinisuuteen aletaankin suhtautua negatiivisesti siitä lähtien, kun se jatkuu lapsuuden lisäksi vielä murrosiän jälkeen. Murrosiässä lapseen kohdistuu paljon odotuksia sekä paineita, jotka poikatyön tilanteessa kohdistuvat odotukseen naiseksi tulemisesta. Tytöltä odotetaan

hillintää sekä alistuneisuutta, kun taas pojalle murrosikä on riitti kohti mieheyttä ja valtahierarkiaa. (Halberstam 1998, 6.) Monet lapsuudessaan poikamaista käytöstä osoittaneet kokevatkin heteronormatiivisen paineen liian suurena ja luopuvat maskuliinisesta ilmaisustaan (Burn et al 1996, 421).

On silti huomionarvoista todeta, ettei lapsuuden ajan maskuliinisuus aina indikoi aikuisiän lesboutta tai ei-heteroutta, eivätkä tietenkään kaikki lesbot ole lapsena olleet poikamaisia tai kokeneet samaistumista vastakkaiseen sukupuoleen. Samoin poikatyttöistä voi kasvaa feminiinisiä naisia. Keskeisenä piirteenä aineistossani onkin informanttien halu tehdä selväksi ero heidän ja naisellisten naisten (tai lesbojen) sekä poikien ja transmiesten välillä. Halberstamin mukaan naisen maskuliinisuus on usein merkki seksuaalisuuden monimuotoisuudesta, mutta toisinaan se merkitsee heteroseksuaalista vaihtelua, jossa maskuliinisuus toimii vaihtoehtona heteronormatiivisuuden tuottamalle kuvalle (Halberstam 1998, 9). Lesbous, kuten poikatyttöyskin, voikin luoda vaihtoehtoja naiseuden tuottamiselle perinteisen mallin sijaan.

3 Yhteenveto

Tutkimukseni valossa on turvallista todeta, että sukupuolen moninaisuus, erityisesti sen ilmaisu esimerkiksi pukeutumisen osalta, on vahvasti läsnä lesbokulttuurissa. Vaikka pääasiallisesti aineiston kymmenestä informantista suurin osa samaistuu naiseuteen, poikkeaa heidän tuottamansa naiseus jo pelkästään lesbouden takia heteromatriisin luomasta naiskuvasta. Muutamien informanttien kohdalla (4/10) on myös havaittavissa lapsuuden ajan maskuliinisuutta, joka äärimmillään on synnyttänyt informanteissa pohdintaa omasta sukupuoli-identiteetistä. Osa informanteista rikkookin normatiivista käsitystä naiseudesta maskuliinisella itseilmaisulla ja puolestaan lesbonormatiivisuutta haastamalla oletusta lesbosta yksiselitteisesti naisena. Erityisesti "H":n kohdalla on aineistosta luettavissa selkeää transmaskuliinisuutta.

Oletusarvoisesti lesboutta lähestytään aineistossa vahvasti naiseuden kautta: maskuliinisia ja poikamaisia lesboja kuvattiin muun muassa "sukupuolineutraaleina naisina" (TMT : 133354 : TA). Tosiasiassa kuitenkin jo pelkästään lesbohistorian valossa lesbous on tarjonnut tilaa maskuliiniselle itseilmaisulle naisen kategorian ulkopuolelta. Lesbouden normatiivinen ymmärtäminen ainoastaan kategoriana, jossa naisen kiinnostus kohdistuu toiseen naiseen toisaalta jättää ulkopuolelleen esimerkiksi muunsukupuolisia. Samalla lesbonormatiivisuus ja sukupuolen moninaisuuden tunnistamattomuus on aiheuttanut sen, että monia transmiehiä, kuten jazzmuusikko Billy Tiptonia, on tituleerattu historiassa lesbonaisina. Tiptonin kohdalla tämän maskuliinisuutta on tulkittu transvestitismiksi ja siten keinona elää todeksi lesboutta, eikä merkiksi tämän mieheydestä (Halberstam 1998, 149.) Kuten Halberstam, näen maskuliinisuuden jatkumona aina androgyynistä transmieheen. Joukkoon mahtuu monenlaisia kokemuksia maskuliinisuudesta, lesboudesta ja sukupuolesta. Lesbon ja transmaskuliinisten identiteettien välistä rajaa voi tämän perusteella pitää häilyvänä.

Lesbonormatiivisten asenteiden lisäksi aineistosta on havaittavissa huomattavan paljon pohdintaa yhteiskunnan heteronormatiivisuudesta. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistön kontekstissa puhutaan usein vähemmistöstressistä, joka liittyy olennaisesti yhteiskunnan normatiiviseen malliin cis-heteroudesta. Vähemmistöstressi tarkoittaa henkistä kuormitusta, joka johtuu syrjinnän kokemuksista tai sen pelosta (Yhdenvertaisuus.fi n.d.).

Heteronormatiivisuuden luoma paine yhteiskunnassa aiheuttaa muun muassa sen, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt voivat kokea esimerkiksi syrjintää terveydenhuollossa. Heteronormatiivisuuden valossa lesbous, sukupuoli, perheen perustaminen, vanhemmuus sekä monet muut arkiset asiat ovat outoja ja normista poikkeavia. Erityisesti aineistossa nousi esiin ajatukset vanhemmuudesta lesbona sekä toisaalta myös halu irrottautua

heteronormatiivisuudesta. Kuitenkin heteronormatiivisena pidettyä unelmaa lapsista, farmariautosta, koirasta ja lähiöelämästä sekä haikailtiin että parjattiin. Erityisesti cis-heteromiehiin suhtauduttiin aineistossa penseästi ja useammassa kuin yhdessä keräelmässä mainittiinkin lesbojen fetisiointi sekä miesten “dominoiva jorina”:

Täällä (homokulttuurissa) ei tarvitse elää vaivihkaisten sukupuoliroolien mukaan, miesten dominoivaa jorinaa ei ole pakko kuunnella, kovaääninen nainen ei ole mikään kummastus, rivarielämää hypermarkettien vaikutuspiirissä saa rauhassa vieroksua, monipuolinen seksuaalinen itseilmaisu on arkipäivää.

“G” (TMT : 133354 : TA)

Yleisesti aineistosta nousee esiin lesbouden tuoma vapaus sukupuoliroolien sekä normatiivisuuksien suhteen. Tästä huolimatta sekä heteronormatiivisuus että lesbonormatiivisuus ovat läsnä myös queer-yhteisöissä ja normatiiviset näkemykset esimerkiksi lesbopareista ainoastaan butch-femme-dynamiikkaa toisentavina ovat läsnä: esimerkiksi “G” kuvailee saaneensa osakseen paljonkin ihmettelyä homomiesten suunnalta liittyen lesboparien ulkonäköön (TMT : 133354 : TA). Kuten aineistostakin käy ilmi, todellisuudessa lesbopariskuntia on butch-femme-parien lisäksi myös femme-pareja sekä butch-pareja. Lisäksi on todettava, että butch-femme-suhteet eivät representoi heterosuhteita huolimatta esimerkiksi butchin mahdollisesta samaistumisesta maskuliinisiin rooleihin, vaan sukupuoli on moninainen konsepti, jossa maskuliinisuus voi esiintyä myös miehen kategoriasta irrallisena.

Käyttämäni aineisto kuvaa informanttien tuntemuksia 2000-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä ja osin myös 1900-luvun lopulla, jolloin sukupuolen moninaisuutta ei vielä tunnustettu samalla tavalla kuin nyt. On mahdollista, että yhä useampi lesbo identifioituu tänä päivänä myös johonkin muuhun sukupuolen kategoriaan kuin naiseuteen. Osalle lesbous itsessäänkin voi toimia sukupuolen määrittäen, kuten Adriana Siskon väitöskirjassa (2021). Lisäksi kasvava ymmärrys sukupuolesta moninaisena ja sosiaalisesti rakentuneena saattaa herätellä ihmisiä pohtimaan kokemustaan sukupuolestaan entisestään. Kiinnostavaa onkin, muuttuuko lesbonormatiivisuus tämän kehityksen seurauksena ja millaisia uusia merkityksiä se saa yhteiskunnallisten diskurssien valossa.

Nykypäivän konservatiivisessa keskustelussa sukupuolen moninaisuus on myös samanaikaisesti entistä kiistellympi teema ja tällä hetkellä transoikeudet ottavatkin takapakkia monessa länsimaassa. Tämä on vaikuttanut myös yleiseen suhtautumiseen lesboutta kohtaan: huolimatta lesbohistorian ja transhistorian yhtymäkohdista, monet transvastaiset radikaalifeministit eli TERFit ovat pitäneet lesboutta eksklusiivisena identiteettinä, joka

sulkee ulkopuolelleen transidentiteetit. TERFit ovat muun muassa perustelleet transvastaisuuttaan lesbojen sekä naisten oikeuksien turvaamisella. (Sisko 2021, 120–126.) Tämän vuoksi onkin kenties merkittävämpää kuin koskaan tehdä tutkimusta sukupuolen moninaisuudesta sekä tuoda esiin laajemminkin esimerkiksi lesbouden ja transsukupuolisuuden yhteistä historiaa.

Lähteet

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Työväen muistitietotoimikunnan kokoelma (TMT)

Entiset heterot 13352-13356, 13358-13360

Näkymättömästä näkyväksi 463 : 12959, 12961, 12965

Valjennut lesboidentiteetti 13335

Burn, Shawn, Kathleen O’Neil ja Shirley Nederend. 1996. *Childhood tomboyism and adult androgyny*. *Sex roles*, 31 (5/6), 419–428.

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203824979>.

De Beauvoir, Simone. 1918. *The Second Sex*. Repr. Harmondsworth: Penguin.

Geczy, Adam, Vicki Karaminas ja Malcolm Barnard. 2020. Lesbian Style: From Mannish Women to Lipstick Dykes. Teoksessa *Fashion Theory*, toimittanut Malcom Barnard. 307–27. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315099620-33>.

Halberstam, Judith. 1998. *Female Masculinity*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822378112>.

Holland, Samatha ja Julie Harpin. 2015. Who is the ‘girly’ girl? Tomboys, hyper-femininity and gender. *Journal of Gender Studies*, Vol. 24, No. 3, 293–309, <http://dx.doi.org/10.1080/09589236.2013.841570>

Ilga-Europe. 2022. *Intersections Report 2022: Lesbians*. Julkaistu 29.9.2022. <https://www.ilga-europe.org/report/intersections-lesbians-diving-into-the-fra-lgbti-ii-survey-data/>

Jantunen, Jari Harri ja Tuula Juvonen. 2021. Lesbonormatiivisuuksien ristipaineessa: määrällistä ja laadullista analyysiä Suomi24-verkkokeskusteluista. *SQS*, 15(1–2), 17–36. <https://doi.org/10.23980/sqs.112512>

Juvonen, Tuula. 2019. Nimeämisen mahti: Sukupuolta Ja Seksuaalisuutta Kuvaavien Termien Suhteisuudesta. *SQS* 13, no. 1–2: 1–22. <https://doi.org/10.23980/sqs.89126>.

Juvonen, Tuula ja Riikka Taavetti. 2022. Queernäkökulmia muistitietotutkimukseen. Teoksessa *Muistitietotutkimuksen paikka: teorian, käytännöt ja muutos*, toimittaneet Ulla Savolainen ja Riikka Taavetti. 392–414. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kaartinen, Auli, Marjaana Kurkinen, Outi Malinen, ja Johanna Pakkanen. 1992. *Toisenlaisia naisia: elämäntarinoita*. 2. p. Helsinki: Meikänainen.

- Quispe López. 2024. *The Queer History of Butches*. Them. 11.4.2024. Viitattu 15.4.2025
<https://www.them.us/story/what-does-butche-mean>
- Sarajärvi ja Tuomi. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Seta 2024. *Sateenkaarisanasto* Viitattu: 10.2.2025.
<https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>
- Sisko, Adriana. 2021. "My Gender is Lesbian": *Community Building and the Endurance of the Lesbian in Queer Times*. Sukupuolentutkimuksen väitöskirja. Lexington: Kentuckyn yliopisto. https://uknowledge.uky.edu/gws_etds/7
- Sorainen, Antu. 2025. Anarkistinen naiskahvila Ekstaasi – Poliittisen lesbon ja kansainvälistyvän protoqueer-aktivismiin pulppuaminen. Teoksessa *Toivoa, vimmaa ja vastarintaa*, toimittaneet Varpu Alasuutari, Lottamari Kähkönen ja Tuula Juvonen Luku 18. Gaudeamus.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS). Kansanrunousarkisto ja Finnish Literature Society (SKS). Folklore Archives. Sateenkaarinuorena Nyt Ja Ennen <https://www.finlit.fi/wp-content/uploads/2023/10/sateenkaarinuori.pdf>.
- Tieteen termipankki. n.d. *Normatiivisuus*. Viitattu: 13.2.2025.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:normatiivisuus>
- Tieteen termipankki. n.d. *Stereotypia*. Viitattu 13.2.2025
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kasvatustieteet:stereotypia>
- Tieteen termipankki. n.d. *Sukupuoli*. Viitattu: 13.2.2025.
<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ihmistieteet:sukupuoli>
- Taavetti, Riikka. 2021. "Jotta Meidät Muistettaisiin Sellaisina Kuin Elimme: Queerit Äänet Ja Muistitietoarkistojen Hiljaisuudet." *SQS* 15, no. 1–2: 37–53.
<https://doi.org/10.23980/sqs.112513>.
- Wittig, Monique. 1992. *The straight mind and other essays*. Boston: Beacon Press.
- Yhdenvertaisuus.fi n.d. *Antirasistinen sanasto*. Viitattu: 26.3.2025.
<https://yhdenvertaisuus.fi/sanasto>